

# ІСТОРИОГРАФІЯ

---



УДК908(477.46-21Золотоноша)15/19: 908(477.46)1960/1990(092)Пономаренко  
DOI: 10.31651/2076-5908-2023-2-8-18

**Bohdana Karabin**

*Postgraduate student of the Department of History, Law and Teaching Methods,  
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Ukraine  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2738-8677>  
e-mail: karabindana26@gmail.com*

## **ZOLOTONOSHA OF THE 16th–20th CENTURIES IN LOCAL HISTORY RESEARCH OF M. F. PONOMARENKO 1960s–1990s**

**Abstract.** *The purpose is to analyze the research on the history of Zolotonosha city conducted in the 1960s to 1990s by M. F. Ponomarenko, a well-known local historian of Cherkashchyna of the second half of the 20th century.*

**The academic novelty** of this article is determined by the absence of a special professional study in contemporary Ukrainian historiography that would address the mentioned issue. Based on a detailed analysis of M. Ponomarenko's publication heritage, consisting of 45 articles and manuscript materials, the main directions of his scientific interests on the specified topic were outlined. The contribution of M. Ponomarenko to the issue of determining the date of the city's foundation, the origin of its toponym, the formation of the administrative-territorial status and the appearance of heraldic symbols has been characterized.

**Methodology.** *In the process of studying the topic, the biographical and chronological methods of historical research, as well as the interdisciplinary method of systemic analysis, were used.*

**Conclusions.** *It was determined that the issue of the historical past of Zolotonosha city was one of the central topics in the scientific activity of the local historian. The involvement of the local historian in the writing of the encyclopedic publication «History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Cherkasy oblast» has been highlighted. It was found that the work on this project influenced M. Ponomarenko's further research on the history of Zolotonosha city, which became the basis for the essay and monograph titled «Zolotonosha» published in the 1970s. The aspects of the city's past that were most frequently highlighted at the beginning of his activity and those that were emphasized in the later stages have been outlined. Additionally, the connections of this issue with other directions of the local historian's activities were examined. In particular, his participation as a member of the commission for renaming streets and squares, whose work was conducted in Zolotonosha during the 1990s, has been noted. However, according to the literature analysis, the local historical legacy of M. Ponomarenko, including his work on the history of Zolotonosha, still requires further in-depth theoretical research.*

**Key words:** *Zolotonosha, toponymy, topography, heraldry, local historical publications, essay.*

**Богдана Карабін**

*аспірантка кафедри історії, правознавства і методики викладання,  
Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка,  
м. Глухів, Україна*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2738-8677>*

*e-mail: karabindana26@gmail.com*

## **ЗОЛОТОНОША XVI–XX СТ. У КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ М. Ф. ПОНОМАРЕНКА 1960-х–1990-х рр.**

**Анотація. Мета** – проаналізувати дослідження з історії м. Золотоноші, проведені у 1960-х – 1990-х рр. М. Ф. Пономаренком, відомим краєзнавцем Черкащини другої половини ХХ ст.

**Наукова новизна** статті зумовлена відсутністю у сучасній українській історіографії спеціального фахового дослідження, яке б висвітлювало вказану проблему. На основі детального аналізу публікаційної спадщини М. Пономаренка, що складається з 45 статей та рукописних матеріалів, було окреслено основні напрями його наукових інтересів за вказаною темою. Характеризовано внесок М. Пономаренка у визначення дати заснування міста, походження його топоніму, формування адміністративно-територіального статусу та появи геральдичної символіки.

**Методологія.** Під час опрацювання теми використано біографічний та хронологічний методи історичного дослідження і загальнонауковий метод системного аналізу.

**Висновки.** Визначено, що проблематика історичного минулого м. Золотоноші була однією з головних у науковій діяльності краєзнавця. Висвітлено участь краєзнавця у написанні енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область». З'ясовано, що робота над цим проєктом вплинула на подальші дослідження М. Пономаренка з історії Золотоноші, які стали основою для опублікованих у 1970-х рр. нарисів та книги «Золотоноша». Разом із тим, з'ясовано, які аспекти минулого міста висвітлювалися найчастіше на початку діяльності краєзнавця, а які на пізньому етапі. Також розглянуто зв'язки окресленої проблематики з іншими напрямками діяльності краєзнавця. Зокрема, акцентовано на його участі у складі комісії з перейменування вулиць та майданів, робота якої проводилася в 1990-х рр. у Золотоноші. Однак згідно з аналізом літератури, краєзнавчий доробок М. Пономаренка, зокрема й з історії Золотоноші, все ще потребує поглибленого теоретичного дослідження.

**Ключові слова:** Золотоноша, топонімія, топографія, геральдика, краєзнавчі публікації, нарис.

**Постановка проблеми.** У часи одного з найбільших соціальних потрясінь ХХІ ст., яким є російсько-українська війна, актуальність поглибленого вивчення історії України значно зростає. Переосмислення минулого історичного досвіду у вже наявній українській науковій спадщині та відкриття маловідомих або забутих доробків регіональних дослідників має стати потужною зброєю у цій боротьбі за українську ідентичність. Аналіз діяльності українських краєзнавців та введення в науковий обіг результатів їхніх досліджень якісно збагатить історичну скарбницю нашої країни. Такої уваги заслуговує і представлений у статті науково-краєзнавчий доробок з історії м. Золотоноші Михайла Федоровича Пономаренка (1920–2010) – одного з найяскравіших представників краєзнавчого руху на Черкащині другої половини ХХ ст.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Краєзнавча спадщина М. Пономаренка в українській історіографії представлена досить фрагментарно, здебільшого у працях колег краєзнавця, серед яких М. Борщ<sup>1</sup>, В. Мельниченко<sup>2</sup>, П. Соса<sup>3</sup>, В. Трохименко<sup>4</sup>, В. Хоменко<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Борщ М. Перший директор Золотоніського музею. З вершини славетних Черкашан. Краєзнавчі нариси, вірші, поеми. Черкаси, 2013. С. 303–309.

Окремо слід відзначити статтю Г. Голиша<sup>6</sup>, який звертав увагу на дослідження М. Пономаренка з історії м. Золотоноші. Досягнення краєзнавця із зазначеної проблематики згадуються у роботах В. Бурія<sup>7</sup>, М. Деєва<sup>8</sup>, Л. Дядик<sup>9</sup>. Оскільки в наявній історіографії тема не відображена повною мірою, запропоноване нами дослідження є актуальним.

**Мета дослідження** полягає в аналізі краєзнавчої публіцистики та науково-краєзнавчих робіт М. Пономаренка з історії м. Золотоноші. Зазначений напрям був пріоритетним упродовж діяльності краєзнавця та охоплює різні аспекти історичного минулого міста. Автором опрацьовано чисельну джерельну базу, зокрема рукописи з фонду особового походження, який зберігається у Державному архіві Черкаської області та публікації у періодичних виданнях з фонду Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Т. Шевченка.

**Виклад основного матеріалу.** Історія м. Золотоноша є однією з головних тем краєзнавчих публікацій М. Пономаренка другої половини ХХ ст. Слід зазначити, що у дослідженнях краєзнавця часто зустрічаються посилання на праці вчених, що займалися вивченням історії м. Золотоноша у ХІХ – першій половині ХХ ст. Насамперед це доробок М. Максимовича, М. Ткаченка та В. Ляскоронського. Оскільки, ми не виявили посилання на матеріали з історії м. Золотоноші, які були б сучасниками М. Пономаренка, це наводить на думку, що він був одним із провідних дослідників зазначеної теми у другій половині ХХ ст. Нами проаналізовано 45 статей краєзнавця, опублікованих на сторінках періодичних видань «Черкаська правда» (м. Черкаси), «Прапор Леніна» (нині – «Вісник Золотоніщини») та «Златокрай» (обидві м. Золотоноша) у 1960–1999 р. Це дозволило виокремити основні етапи розробки М. Пономаренком даної проблематики, що мали свої особливості й результати: 1) 1961–1976 рр.; 2) 1976–1991 рр.; 3) 1991–1999 рр.

1) 1961–1976 рр. Аналізуючи відомості про м. Золотоношу, виявлені в архівних матеріалах та працях інших істориків, М. Пономаренко у своїх дослідженнях окреслив ключові аспекти з її минулого. Насамперед це питання дати заснування міста, походження назви, становлення його адміністративно-політичного статусу. Так, в одній із перших опублікованих розвідок краєзнавця, що має назву «Золотоноші – 400 років»<sup>10</sup> дата заснування Золотоноші – 30 червня 1561 р., проте автор уточнює, що вона є умовною. Це пов'язано з тим, що документальні підтвердження відсутні, а з наявних можна зробити припущення, що місто з'явилося в середині ХVІ ст.

Ця версія підтверджується і в наступній публікації М. Пономаренка «Золотоноша»<sup>11</sup>. Окрім цього, в ній автор зазначив про виявлені в центрі міста археологічні знахідки доби неоліту та Київської Русі, що засвідчують давнє залюднення місцевості, подав перелік видатних діячів ХІХ та ХХ ст., які є уродженцями міста і які були його гостями. Попри те,

<sup>2</sup> Мельниченко В. З любов'ю до Черкащини. *Михайло Пономаренко: з любов'ю до Черкащини*. Збірник статей, спогадів про М. Ф. Пономаренка та його вибраних публікацій / упор. В. М. Мельниченко. Черкаси: «Вертикаль», 2020. С. 3–13.

<sup>3</sup> Соса П. Біобібліографічний словник краєзнавців України. Пономаренко М. Ф. *Краєзнавство*. 1994. № 1–2. С. 17–19.

<sup>4</sup> Трохименко В. Патріарх українського краєзнавства, народний академік М. Пономаренко. *Бо ти на землі – людина* / В. Трохименко. Черкаси, 2006. С. 365–373.

<sup>5</sup> Хоменко В. Народний академік. *Силуети*. Київ, 2016. С. 14–18.

<sup>6</sup> Голиш Г. Історія Золотоніщини ХVІІІ – поч. ХХ ст.: джерелознавчий аспект. *Черкащина в контексті історії України: матеріали ІІІ наук. – краєзн. конф. Черкащини*. Черкаси, 2008. С. 299–307.

<sup>7</sup> Бурій В. Патріарх краєзнавства Шевченкового краю – М. Ф. Пономаренко. *Катеринопільський вісник*. 2002, 1 жовтня. С. 3.

<sup>8</sup> Деєв М. Краєзнавча та просвітницька діяльність Михайла Федоровича Пономаренка. *Юний краєзнавець Черкащини*. Черкаси, 2014. Чис. 10–11. С. 100–107.

<sup>9</sup> Дядик Л. Видатний краєзнавець і педагог Черкащини. *Педагогічний вісник*. 2020. №4. С. 65–66.

<sup>10</sup> Пономаренко М. Золотоноші – 400 років. *Прапор Леніна*. 1961. 13 квітня.

<sup>11</sup> Пономаренко М. Золотоноша. *Черкаська правда*. 1962. 27 січня.

що топонімія була окремим напрямом наукових досліджень М. Пономаренка, у розвідці він вперше проаналізував версії походження назви «Золотоноша».

Того ж таки 1962 р. з однойменною назвою було опубліковано ще одну статтю М. Пономаренка, але в іншому виданні. Зазначена публікація доповнена відомостями про конфлікт магнатів Довмонтів та Вишневецьких за володіння Золотоношею в 40-х рр. XVII ст., участь золотоніської козацької сотні у війні 1648–1654 рр. під проводом Б. Хмельницького та Переяславському повстанні 1666 р. Також у ній описано економічне становище Золотоноші після перетворення її з сотенного містечка на повітовий центр 1781 р. у результаті ліквідації залишків автономії Гетьманщини<sup>12</sup>.

Разом із тим, у 1960-х рр. М. Пономаренко публікував короткі повідомлення, які стосувалися історії інфраструктури міста. Так, у замітці «Перший автомобіль у Золотоноші»<sup>13</sup> зазначено про появу цього виду транспорту в Золотоноші 1910 р. А в публікації «Поштові марки Золотонощини»<sup>14</sup> йдеться про діяльність земської пошти у Золотоноші наприкінці XIX – на початку XX ст. та особливості золотоніських марок. За даними автора, всього їх було 17 видів із 23 різновидностями, на них обов'язково було зображення герба міста й повіту та напис «Поштова марка Золотоніського земства». Становлення друкарської справи краєзнавець згадав у публікації «Перша друкарня»<sup>15</sup>. У ній зазначено про перші золотоніські книги, які були надруковані в 60-х рр. XIX ст. у друкарнях Києва, Полтави та Переяслава. Появу друкарень у місті автор фіксує 1887 р. та пов'язує з іменем Валька Берковича Гольденберга.

У цей же період М. Пономаренко розпочав дослідження історії освіти у Золотоноші. Так, у статті «Створення гімназії»<sup>16</sup> йде мова про історію земської чоловічої гімназії, яка була попередницею Золотоніської школи № 4. Як зазначав краєзнавець, автором проекту будівництва був А. Балавенський, а сам заклад 4 рази змінював свій статус: 1) чоловіча гімназія 1910–1919 рр.; 2) трудова школа 1920–1922 рр.; 3) педагогічне училище 1922–1941 рр.; 4) золотоніська середня школа № 4 (з 1962 р. – імені С. Скляренка) 1957–1988 рр. У коментарі «Освіта в Золотоноші»<sup>17</sup> М. Пономаренко розкрив становище освіти та кількість навчальних закладів у місті на початку 1960-х рр. Деяко пізніше було опубліковано статтю «З історії народної освіти в районі»<sup>18</sup>, в якій краєзнавець зібрав відомості про розвиток освіти у Золотоноші на початку XX ст.

Стаття М. Пономаренка «Передмістя Золотоноші»<sup>19</sup> присвячена питанням історичної топографії м. Золотоноші кінця XVII – початку XX ст. У ній автор з'ясував етапи формування золотоніських передмість, які стали основою 8 районів міста та проаналізував етимологію їхніх назв. Як зазначив М. Пономаренко, на середину XVIII ст. Золотоноша мала центральну частину та три передмістя: Струнківське, Радківське та Зозулівське. Згодом сформувалися Хабата, Шепелівське, Троїцьке та Затроїцьке. Найпізніше було утворено район Новоселиця.

У 1970-х рр. краєзнавчі статті М. Пономаренка доповнилися ономастичними дослідженнями. Так, у публікації «Золотоноша – золоте денце»<sup>20</sup> краєзнавець зробив детальний розбір питання походження топоніма «Золотоноша». У матеріалі доведено, що за свою історію містечко мало три назви: Глинщина, Золотне та Золотоноша. Перша

<sup>12</sup> Пономаренко М. Золотоноша. *Молодь Черкащини*. 1962. 26 вересня.

<sup>13</sup> Пономаренко М. Перший автомобіль у Золотоноші. *Прапор Леніна*. 1960. 27 грудня.

<sup>14</sup> Пономаренко М. Перші поштові марки Золотонощини. *Прапор Леніна*. 1961. 12 жовтня.

<sup>15</sup> Пономаренко М. Перша друкарня. *Під прапором Леніна*. 1962. 24 липня.

<sup>16</sup> Пономаренко М. Створення гімназії. *Прапор Леніна*. 1960.

<sup>17</sup> Пономаренко М. Освіта в Золотоноші. *Прапор Леніна*. 1962. 31 березня.

<sup>18</sup> Пономаренко М. З історії народної освіти в районі. *Прапор Леніна*. 1965. 7 грудня.

<sup>19</sup> Пономаренко М. Передмістя Золотоноші. *Прапор Леніна*. 1971. 29 червня.

<sup>20</sup> Пономаренко М. Золотоноша – золоте денце. *Прапор Леніна*. 1971. 24 серпня.

пов'язана з родом князів Глинських, до володінь яких у XVI ст. належала територія містечка. За припущенням М. Пономаренка, зміна назви відбулася на зламі XVI–XVII ст., оскільки в історичних документах у 1576 р. місто згадується як «Золотна», а вже 1616 р. як «Золотоноша». Походження цих топонімів, за словами краєзнавця, є дискусійним питанням. На думку дослідників, назву місто отримало від прилеглої до нього річки Золотоношка, адже, як пояснив автор: «Не місто, а вода може носити золото». Окрім того, М. Пономаренко, зазначив, що в народній творчості до топоніма «Золотоноша» присвячено цілу низку «золотих легенд», декілька з яких зустрічаються найчастіше. Одна пов'язана з іменем воєводи Я. Вишневецького, за правління якого в першій половині XVII ст. замок був центром збору податків золотом. У другій легенді розповідається про один із татарських набігів на територію України, що закінчився загибеллю військової флотилії, яка, повертаючись до Криму з награбованим золотом, потрапила в шторм саме біля містечка. Однак, за словами краєзнавця, ні одна з версій не має документального підтвердження і це закріплює думку, що від р. Золотоношка, дно якої покрите шаром слюди та в результаті має золотавий відблиск, місто й отримало теперішню назву. Проаналізована М. Пономаренком теорія надовго закріпилася в історіографії.

Натомість сучасні ономастичні дослідження все ж пов'язують назву «Золотоноша» з періодом монгольської навали. Так, у монографії К. Терещенка<sup>21</sup> зазначено, що топонім «Золотоноша» утворився від слова «-З(о)лот -», що з маньчжурської мови перекладається як «платити штраф, пеню, винагороду». Таким чином, дослідник зараховує цю назву до татаро-монгольського фракталу, що об'єднує топоніми сіл та річок, які були розташовані вздовж шляху монгольської орди 1241 р.

Дослідження історії заснування міста М. Пономаренко продовжив у статті «Золотоноша – місто давнє»<sup>22</sup>. У ній він проаналізував відомості про Золотоношу, зазначені у матеріалах «Географічно-статистичного словника Російської імперії П. Семенова» (1863–1885), «Архіву Південно-Західної Росії» (1859–1914), «Історії селянства української РСР» (1967), монографії Д. Мишка «Соціально-економічні умови формування української народності» (1963) та доробках М. Максимовича і М. Домантовича, і таким чином сформулював історіографію теми. Також краєзнавець детальніше розробив питання дати заснування. Аналізуючи такі документи, як заповіт князя Б. Корецького від 30 червня 1576 р. (містить першу згадку про місто) та заяву княгині Г. Чарторийської від 15 травня 1571 р. (сестра попереднього власника володінь), висловив думку, що на початок 70-х рр. XVI ст. як осада Золотоноша вже існувала. Натомість, як звернув увагу М. Пономаренко, у тестаменті серед перерахованих маєтностей родини Глинських у 1552 р. місто ще не значилося. Тому краєзнавець зробив висновок, що як місто Золотоноша могла бути заснована в останній третині XVI ст., за часів Люблінської унії (1569) та до появи реєстрового козацтва (1572). Таким чином, спростував раніше поширену дату заснування міста – 1561 р., і в подальших своїх дослідженнях уникав її використання.

Більшість із зазначених публікацій М. Пономаренка стали основою його подальших праць. Оскільки період 1960-х – поч. 1970-х рр. у радянській історичній науці відзначився створенням 26-томного видання «Історія міст і сіл Української РСР», краєзнавець, як збирач матеріалів з історії Черкащини, теж брав участь у цьому процесі. Він став автором історико-документального нарису «Золотоноша», що увійшов до тому «Історія міст і сіл УРСР. Черкаська область» (1972)<sup>23</sup>. Попри присутність низки ідеологічних кліше, історія Золотоноші у виданні представлена досить інформативно: вказано про археологічні

<sup>21</sup> Терещенко К. Дологописна мовна історія українців. Київ–Дрогобич, 2016. С.193.

<sup>22</sup> Пономаренко М. Золотоноша – місто давнє. *Пранор Леніна*. 1971. 12 жовтня.

<sup>23</sup> Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Черкаська область / за ред. О. Л. Стещенко. Київ: АН УРСР, Ін-т історії, 1972. С. 257–273.

знахідки, першу згадку про місто, соціально-економічне життя в XVII ст., основні події доби козацтва, участь місцевого населення у Коліївщині, розвиток міста в XVIII–XIX ст., перебіг подій початку XX ст., встановлення радянської влади, період німецької окупації у роки Другої світової війни та розвиток у післявоєнний період. Однак, якщо порівняти з рукописом М. Пономаренка, то видно, що опублікований текст зазнав деяких скорочень<sup>24</sup>. Наприклад, у ньому відсутні відомості про топонім та власників міста в XVI–XVII ст., обмежені дані про участь золотоніських козаків у Північній війні, події 1905–1907 рр., соціально-економічний розвиток міста в 1930–ті рр. Проте в 1974 р. на основі цього нарису була видана книга М. Пономаренка «Золотоноша»<sup>25</sup>, до якої увійшла інформація відсутня у виданні «Історія міст і сіл. Черкаська область». Також ці матеріали були опубліковані у статті «Золотоноша»<sup>26</sup> за 1976 р., присвяченій 400-річчю першої згадки про Золотоношу.

2) 1976–1991 рр. У 1978 р. до 35-ї річниці визволення Золотоноші від нацистських загарбників, було опубліковано статтю М. Пономаренка «Незабутня осінь»<sup>27</sup>. У ній краєзнавець описав перебіг бойових дій на лівобережній Черкащині восени 1943 р., у результаті яких 22 вересня м. Золотоноша, разом із прилеглими селами, була звільнена. Окупація міста тривала з 19 вересня 1941 р., а з 1 вересня 1942 р. воно мало статус центру Золотоніського гебіту<sup>28</sup>. За словами М. Пономаренка, у звільненні Золотоноші було залучено сили 7-ї, 8-ї, та 9-ї бригади 3-го гвардійського механізованого корпусу.

У 1980–1990-х рр. М. Пономаренко продовжив досліджувати соціально-культурне життя м. Золотоноші. У цей період публікаційний доробок краєзнавця поповнили матеріали з історії розвитку освітніх установ та відомих педагогів краю. Так, у статті «Золотоніський Макаренко»<sup>29</sup>, краєзнавець розкрив біографію педагога О. Авраменка та його діяльність у Золотоноші 1914–1929 рр. Як зазначає М. Пономаренко, О. Авраменко був засновником першої трудової школи у регіоні та очолював її упродовж 1920–1929 рр. Його педагогічна система була схожою на ту, яку запроваджував А. Макаренко, хоча і дещо скромнішою, та не такою популярною, однак є важливою віхою в історії розвитку шкільної освіти Золотоноші.

У публікації «Одна з найстаріших»<sup>30</sup> М. Пономаренко приділив увагу історії Золотоніської школи № 3. Як зазначив автор, освітній заклад почав функціонувати як повітова школа з 1820 р., з 1839 р. – як повітове училище, з 1878 р. – як 2-класне міське училище, з 1912 р. – як вища початкова школа, з 1920 р. її реорганізовано в 7-річну трудову школу та в 1934 р. у середню. За словами краєзнавця, серед випускників школи є такі відомі персоналії, як О. Навроцький, О. Баранник та І. Патлаєвський.

Розвідка «Найдавніша в Золотоноші»<sup>31</sup> стосується історії Золотоніської середньої школи № 6. Як зазначив М. Пономаренко, заклад бере свій початок з 1761 р. як школа при Золотоніському Благовіщенському дівочому монастирі. У XIX ст. її було реорганізовано в Благовіщенську церковну школу, а після встановлення радянської влади – у світську.

Разом із тим, М. Пономаренко, приділив увагу і діяльності творчих об'єднань та колективів у місті. Насамперед це стосувалося золотоніської філії спілки селянських письменників «Плуг». Дослідження краєзнавця з цієї теми було опубліковано у статті «Плуг у Золотоноші»<sup>32</sup>. У ній автор зазначає, що золотоніська організація, як і черкаська, була

<sup>24</sup> Державний архів Черкаської області (ДАЧО). Ф. Р-5428. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 50–108.

<sup>25</sup> Пономаренко М. Золотоноша. Дніпропетровськ, 1974. С. 75.

<sup>26</sup> Пономаренко М. Золотоноша. *Прапор Леніна*. 1976. 17, 19, 22, 24, 26, 29 червня.

<sup>27</sup> Пономаренко М. Незабутня осінь. *Прапор Леніна*. 1978. 29 вересня.

<sup>28</sup> Історія Золотоноші. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія\\_Золотоноші](https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Золотоноші)

<sup>29</sup> Пономаренко М. Золотоніський Макаренко. *Прапор Леніна*. 1981. 17 січня.

<sup>30</sup> Пономаренко М. Одна з найстаріших. *Прапор Леніна*. 1981. 29 січня.

<sup>31</sup> Пономаренко М. Найдавніша в Золотоноші. *Златокрай*. 1995. 13 грудня.

<sup>32</sup> Пономаренко М. Плуг у Золотоноші. *Прапор Леніна*. 1984. 19 червня.

утворена 1924 р. і складалася спочатку з 5-ти активних членів (Ю. Гедзь, П. Хуторський, І. Семенів, І. Радкевич та Д. Гайовий), але з набуттям товариством популярності, ця кількість збільшувалася шляхом залучення місцевої молоді. Організація проіснувала до 1932 р., реорганізація літературних об'єднань стала причиною припинення її діяльності. Проте, як зазначив автор, найбільш активні її учасники увійшли до складу утвореної 1934 р. Спілки письменників України.

Окрім того, М. Пономаренко висвітлював у пресі й діяльність товариств, до складу яких входив і сам. Так, у публікаціях «Нове об'єднання в Золотоноші» та ««Супій» набирає силу»<sup>33</sup> краєзнавець повідомив про заснування у Золотоноші 1 січня 1964 р. літературно-краєзнавчого об'єднання «Супій». Основними напрямками діяльності товариства було формування та видавництво однойменного альманаху, проведення культурно-просвітницьких заходів. Окрім цього, члени об'єднання залучалися до роботи Золотоніського краєзнавчого музею, допомагаючи зі збором матеріалів та формуванням експозицій. Діяльність товариства «Супій» тривала впродовж другої половини 1960–1970-х рр.

При детальному аналізі публікацій нами виявлено цікаві дослідження М. Пономаренка, які він з'ясував за запитом дописувачів газети «Прапор Леніна». Так, в одному з її випусків за 1980 р. краєзнавець розібрав питання «Коли Золотоноша стала містом?»<sup>34</sup> Аналізуючи історичні джерела, М. Пономаренко висловив думку, що Золотоноша була «містечком» до 1781 р., статус «міста» вона отримала після того, як стала центром Золотоніського повіту. На лист-пропозицію перейменувати вул. Старобазарну було опубліковано відразу три нариси краєзнавця «Місто-фортеця», «Старий базар» і «Принцип перейменування назв».<sup>35</sup> У першому М. Пономаренко висвітлив історію Золотоніського замку XVII–XVIII ст. У другому нарисі автор на прикладі історії Старобазарної вулиці, охарактеризував формування торгівлі та економічного життя у містечку другої половини XVII – початку XX ст. У третій публікації він аргументував недоцільність перейменування зазначеної вулиці, яка є однією з найстаріших у місті. І тут принагідно зазначити, що у 1992 р. М. Пономаренко був залучений до складу комісії з перейменування вулиць та майданів у м. Золотоноша. На сторінках газети «Златокрай» у рубриці «Назви вулиць – наша історія» було опубліковано низку історичних довідок, сформованих краєзнавцем, стосовно назв, запропонованих комісією. Це публікації «Антон Богунський», «Никифор Борисяк»<sup>36</sup>, «Олексій Савицький»<sup>37</sup>, «Костянтин Думитрашко»<sup>38</sup>, «Михайло Грушевський», «Филон Джеджелій», «Троєщина»<sup>39</sup>, «Вулиця Леніна»<sup>40</sup>, «Вулиця Шевченка»<sup>41</sup>, «Садова»<sup>42</sup>, «Струнківська»<sup>43</sup>, «Нова».<sup>44</sup>

Окрім того, М. Пономаренко був одним із краєзнавців Черкащини XX ст., який ініціював дослідження історії золотоніської геральдики. У більшості публікацій краєзнавця значиться, що історія герба м. Золотоноші була пов'язана з реформою місцевого управління 1775 р. та міським законодавством останньої чверті XVIII ст. у Російській імперії, оскільки на той час ці землі перебували у її складі. Тому, коли 1781 р. Золотоноша отримала статус

<sup>33</sup> ДАЧО. Ф. Р-5428. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 8–9.

<sup>34</sup> Коли Золотоноша стала містом? *Прапор Леніна*. 1980. 26 червня.

<sup>35</sup> Пономаренко М. Місто – фортеця. Старий базар. Принципи перейменування назв. *Прапор Леніна*. 1981. 9 квітня.

<sup>36</sup> Пономаренко М. Антон Богунський. Никифор Борисяк. *Златокрай*. 1992. 19 травня.

<sup>37</sup> Пономаренко М. Олексій Савицький. *Златокрай*. 1992. 26 травня.

<sup>38</sup> Пономаренко М. Костянтин Думитрашко. *Златокрай*. 1992. 28 травня.

<sup>39</sup> Пономаренко М. Михайло Грушевський. Филон Джеджелій. Троєщина. *Златокрай*. 1992. 4 червня.

<sup>40</sup> Пономаренко М. Вулиця Леніна. *Златокрай*. 1992. 18 липня.

<sup>41</sup> Пономаренко М. Вулиця Шевченка. *Златокрай*. 1992. 18 серпня.

<sup>42</sup> Пономаренко М. Садова. *Златокрай*. 1992. 17 вересня.

<sup>43</sup> Пономаренко М. Струнківська. *Златокрай*. 1992. 3 жовтня.

<sup>44</sup> Пономаренко М. Нова. *Златокрай*. 1992. 7 листопада.

міста, як адміністративний центр повіту, 1782 р. Сенат затвердив її герб.<sup>45</sup> Він складався з чотирикутного золотого хреста на пурпуровому полі, що означало тріумф релігії, який відображався у наявності в місті двох монастирів та трьох церков, а пурпуровий колір символізував достаток, пошану та силу<sup>46</sup>. Як зазначив М. Пономаренко, цей герб можна було побачити на будинку Полтавського обласного краєзнавчого музею разом з 15-ма іншими гербами повітових міст колишньої Полтавської губернії<sup>47</sup>. Висловлена краєзнавцем гіпотеза створення герба м. Золотоноші вказує на його прихильність до думки, яка була поширеною в історіографії, що становлення міської геральдики на землях Лівобережжя пов'язане з діяльністю Герольдмейстерської контори (1722–1917)<sup>48</sup>.

При детальному аналізі пізніх досліджень М. Пономаренка виявлено перехід краєзнавця до гіпотези, згідно з якою становлення міської геральдичної традиції пов'язане з наданим польськими королями містам Лівобережжя магдебурзького права<sup>49</sup>. Така думка присутня у його статті «Герб Золотоноші» 1995 р.<sup>50</sup>. Як зазначив дослідник, у 1627 р. на вимогу жителів міста його власники – онуки П. Довмонт, заснували ремісниче братство, до якого входили шевський, кравецький та кушнірський цехи. Тому краєзнавець вважав, що саме Довмонти у такий спосіб сприяли наданню Золотоноші магдебурзького права (1634). Це дозволяло зробити припущення, що з цього моменту, тобто в першій половині XVII ст., у міста з'являється і герб.

Сучасні ж геральдичні дослідження час появи герба м. Золотоноші пов'язують з добою козацтва. Так, О. Однороженко<sup>51</sup> вважає, що в золотоніському гербі варіанту 1782 р., який належить до так званих «старих гербів» Лівобережжя, присутній колишній земельний герб. Герби такого зразка почали надаватися полкам і сотням у першій половині XVIII ст. Відповідно в цей період власний герб міг бути присвоєний і містечку Золотоноша як адміністративному центру Золотоніської сотні.

3) 1991–1999 рр. Після 1991 р. у доробку М. Пономаренка з'явилися публікації й на табуйовані у радянський період теми. Так, історії золотоніських православних святинь охарактеризовано в публікаціях «Благовіщенський монастир»<sup>52</sup>, «Благовіщенський монастир: його історії – 280 років»<sup>53</sup>, «Кладовищенська церква»<sup>54</sup> та «Миколаївська церква»<sup>55</sup>. Ще одним цікавим дослідженням даного періоду є стаття «Єврейство у Золотоноші»<sup>56</sup>, в якій М. Пономаренко розкриває історію єврейської громади у місті, що з'явилася тут у XIX ст. Як зазначив автор, завдяки утворенню незалежної України, 1993 р. її представники отримали змогу створити у Золотоноші товариство єврейської культури, діяльність якого полягала у поширенні знань з культури та історії даного народу.

**Висновки.** Таким чином, науково-краєзнавчий доробок М. Пономаренка з історії Золотоноші є важливим складником досліджень як із історії Черкащини, так і з історії України загалом. У вивченні минулого рідного краю дослідник не обмежувався якоюсь однією темою чи історичною епохою. Досить докладно ним досліджувалася проблематика часу заснування міста, його топоніму та адміністративно-територіального статусу. Особливого значення краєзнавець надавав питанню геральдики та топографії міста. Також

<sup>45</sup> Пономаренко М. Герб Золотоноші. *Прапор Леніна*. 1991. 14 вересня.

<sup>46</sup> Пономаренко М. Герб Золотоноші. *Прапор Леніна*. 1961. 26 вересня.

<sup>47</sup> Пономаренко М. Герб – паспорт міста. *Прапор Леніна*. 1985. 24 серпня.

<sup>48</sup> Однороженко О. Козацька територіальна геральдика кінця XVI–XVIII ст. Харків, 2009. С. 14.

<sup>49</sup> Там само. С. 14.

<sup>50</sup> Пономаренко М. Герб Золотоноші. *Златокрай*. 1995. 23 вересня.

<sup>51</sup> Однороженко О. Козацька територіальна геральдика кінця XVI–XVIII ст. Харків, 2009. С. 15, 94–95, 145.

<sup>52</sup> Пономаренко М. Благовіщенський монастир. *Златокрай*, 1999. 21 квітня.

<sup>53</sup> Пономаренко М. Благовіщенський монастир: його історії – 280 років. *Златокрай*. 1999. 8 червня.

<sup>54</sup> Пономаренко М. Кладовищенська церква. *Златокрай*. 1999. 8 червня.

<sup>55</sup> Пономаренко М. Миколаївська церква. *Златокрай*. 1999. 2 липня.

<sup>56</sup> Пономаренко М. Єврейство у Золотоноші. *Златокрай*. 1995. 6 вересня.



краєзнавча спадщина М. Пономаренка містить значний матеріал стосовно соціокультурного життя Золотоноші, розвитку промисловості, освіти, релігії. Зважаючи на той факт, що Золотоноша була центральним об'єктом науково-краєзнавчого доробку краєзнавця, його можна вважати одним із визначних дослідників історії регіону другої половини ХХ ст. Виявлені нами та проаналізовані матеріали краєзнавця заслуговують окремого місця в українській історіографії.

### References

1. Borshch, M. (2013.) *Pershyi dyrektor Zolotoniskoho muzeiu*. [The first director of Zolotonosha Museum]. V Borshch M. *Z vershyny slavetnykh Cherkashchan*. Kraieznavchi narysy, virshi, poemy. (S.303–309). Cherkasy. [in Ukrainian].
2. Buriy, V. (2002, 1 zhovtnia). Patriarkh kraieznavstva Shevchenkovoho kraiu – M.F. Ponomarenko. [The Patriarch of Local History of Shevchenko Krai – M.F. Ponomarenko]. *Katerynopilskyi visnyk*. [in Ukrainian].
3. Dieiev, M. (2014). Kraieznavcha ta prosvitnytska diialnist Mykhaila Fedorovycha Ponomarenka. [Local history and educational activities of Mykhailo Fedorovych Ponomarenko]. *Yunyi kraieznavets Cherkashchyny*. (Chys. 10/11. S. 100–107).Cherkasy. [in Ukrainian].
4. Diadyk, L. (2020). Vydadni kraieznavets i pedahoh Cherkashchyny. [A well-known area studies specialist and teacher of Cherkashchyna]. *Pedahohichnyi visnyk*. (4). 65–66. [in Ukrainian].
5. Holysh, H. (2008). *Istoriia Zolotonishchyny XVIII – poch. XX st.: dzhereloznavchyi aspekt*. [History of Zolotonishchyna from the 18th to the early 20th century: source study aspect]. *Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy: materialy III nauk.– kraiezn. konf. Cherkashchyny*. (S. 299–307.) Cherkasy. [in Ukrainian].
6. *Istoriia Zolotonoshi*. [History of Zolotonosha]. Retrieved from: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoriia\\_Zolotonoshi](https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoriia_Zolotonoshi) [in Ukrainian].
7. Khomenko, V. (2016). *Narodnyi akademik*. [People's Academician]. *Syluety*. [*Silhouettes*].(S.14–18). Kyiv. [in Ukrainian].
8. Koly Zolotonosha stala mistom? (1980, 26 chervnia). [When did Zolotonosha become a city?]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
9. Melnychenko, V. (2020). *Z liuboviu do Cherkashchyny*. [With love to Cherkashchyna]. *Mykhailo Ponomarenko: z liuboviu do Cherkashchyny*. [Mykhailo Ponomarenko: with love to Cherkashchyna]. Zbirnyk statei, spohadiv pro M. F. Ponomarenka ta yoho vybranykh publikatsii. (S. 3–13). Cherkasy: «Vertikal». [in Ukrainian].
10. Odnorozhenko, O. (2009). *Kozatska terytorialna heraldyka kintsia XVI – XVIII st.* [Cossack territorial heraldry of the end of the 16th–18th centuries]. *Kharkiv*. [in Ukrainian].
11. Ponomarenko, M. (1960). Stvorennia himnazii. [Creation of a gymnasium]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
12. Ponomarenko M. (1960, 27 hrudnia). Pershyi avtomobil u Zolotonoshi. [The first car in Zolotonosha]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
13. Ponomarenko, M. (1961, 13 kvitnia). Zolotonoshi – 400 rokiv. [Zolotonosha – 400 years]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
14. Ponomarenko, M. (1961, 26 veresnia). Herb Zolotonoshi. [Coat of arms of Zolotonosha]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
15. Ponomarenko, M. (1961, 12 zhovtnia). Pershi poshtovi marky Zolotonoshchyny. [The First Postage Stamps of Zolotonishchyna]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
16. Ponomarenko, M. (1962, 27 sichnia). Zolotonosha. [Zolotonosha]. *Cherkaska pravda*. [in Ukrainian].
17. Ponomarenko, M. (1962, 31 bereznia). Osvita v Zolotonoshi. [Education in Zolotonosha]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
18. Ponomarenko, M. (1962, 24 lypnia). Persha drukarnia. [The first printing house]. *Pid praporom Lenina*. [in Ukrainian].
19. Ponomarenko, M. (1962, 26 veresnia). Zolotonosha. [Zolotonosha]. *Molod Cherkashchyny*. [in Ukrainian].

20. Ponomarenko, M. (1964, 23 chervnia). Nove obiednannia v Zolotonoshi. [New association in Zolotonosha]. F.R-5428. Op. 1. Spr. 47. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti. [in Ukrainian].
21. Ponomarenko, M. (1965, 6 serpnia). Supii nabyraie syly. [Supii is gaining strength.]. F.R-5428. Op. 1. Spr. 47. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti. [in Ukrainian].
22. Ponomarenko, M. (1965, 7 hrudnia). Z istorii narodnoi osvity v raioni. [From the history of public education in the raion]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
23. Ponomarenko, M. (1969). Zolotonosha. [Zolotonosha]. F.R-5428. Op. 1. Spr. 38. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti. [in Ukrainian].
24. Ponomarenko, M. (1971, 29 chervnia). Peredmistia Zolotonoshi. [Suburbs of Zolotonosha]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
25. Ponomarenko, M. (1971, 24 serpnia). Zolotonosha – zolote dentse. [Zolotonosha – golden bottom]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
26. Ponomarenko, M. (1971, 12 zhovtnia). Zolotonosha – misto davnie. [Zolotonosha is an ancient city]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
27. Ponomarenko, M. (1974). Zolotonosha. [Zolotonosha]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
28. Ponomarenko, M. (1976, 17,19,22, 24, 26, 29 chervnia). Zolotonosha. [Zolotonosha]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
29. Ponomarenko, M. (1978, 29 veresnia). Nezabutnia osin. [An unforgettable autumn]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
30. Ponomarenko, M. (1981,17 sichnia). Zolotoniskyi Makarenko. [Zolotonosha's Makarenko]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
31. Ponomarenko, M. (1981, 29 sichnia). Odnaz naistarishykh. [One of the oldest]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
32. Ponomarenko, M. (1981, 9 kvitnia). Misto – fortetsia. Staryi bazar. Pryntsyp pereimenuvannia nazv. [The city is a fortress. Old Bazaar. Principles of Renaming Names]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
33. Ponomarenko, M. (1984,19 chervnia). «Pluh» u Zolotonoshi. [«Plow» in Zolotonosha]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
34. Ponomarenko, M. (1985, 24 serpnia). Herb – pasport mista. [The coat of arms is the passport of the city]. *Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
35. Ponomarenko, M. (1991, 14 veresnia). Herb Zolotonoshi. [Coat of arms of Zolotonosha]. [*Prapor Lenina*. [in Ukrainian].
36. Ponomarenko, M. (1992,19 travnia). Anton Bohunskiy. Nykyfor Borysiak. [Anton Bohunskiy. Nykyfor Borysiak]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
37. Ponomarenko, M. (1992, 26 travnia). Oleksii Savytskyi. [Oleksii Savytskyi]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
38. Ponomarenko, M. (1992, 28 travnia). Kostiantyn Dumytrashko. [Kostiantyn Dumytrashko]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
39. Ponomarenko, M. (1992, 4 chervnia). Mykhailo Hrushevskiy. Fylon Dzhedzhelii. Troieshchyna. [Mykhailo Hrushevskiy. Fylon Dzhedzhelii. Troieshchyna]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
40. Ponomarenko, M. (1992, 18 lypnia). Vulytsia Lenina. [Lenina Street]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
41. Ponomarenko, M. (1992, 18 serpnia). Vulytsia Shevchenka. [Shevchenka Street]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
42. Ponomarenko, M. (1992, 17 veresnia). Sadova. [Sadova]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
43. Ponomarenko, M. (1992, 3 zhovtnia). Strunkivska. [Strunkivska]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
44. Ponomarenko, M. (1992, 7 lystopada). Nova. [Nova]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
45. Ponomarenko, M. (1995, 6 veresnia). Yevreistvo u Zolotonoshi. [Jewry in Zolotonosha]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
46. Ponomarenko, M. (1995, 23 veresnia). Herb Zolotonoshi. [Coat of arms of Zolotonosha]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
47. Ponomarenko, M. (1995, 13 hrudnia). Naidavnisha v Zolotonoshi. [The oldest in Zolotonosha]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
48. Ponomarenko, M. (1999, 21 kvitnia). Blahovishchenskyi monastyr. [Blahovishchenskyi Monastery]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].

49. Ponomarenko, M. (1999, 12 travnia). Blahovishchenskyi monastyr: yoho istorii – 280 rokiv. [Blahovishchenskyi Monastery: its history is 280 years old]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
50. Ponomarenko, M. (1999, 8 chervnia). Kladovyshchenska tserkva. [Kladovyschenska Church]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
51. Ponomarenko M. (1999, 2 lypnia). Mykolaivska tserkva. [Mykolaivska Church]. *Zlatokrai*. [in Ukrainian].
52. Sosa, P. (1994). Biobibliohrafichniy slovnyk kraieznavtsiv Ukrainy. Ponomarenko M. F. [Biobibliographic dictionary of local historians of Ukraine. Ponomarenko M.F.]. *Kraieznavstvo*. (1–2). S. 17–19. [in Ukrainian].
53. Steshenko, O. (Ed.) (1972). Istoriiia mist i sil Ukrainskoi RSR: u 26 t. Cherkaska oblast. [History of cities and villages of the Ukrainian SSR: in 26 vols. Cherkasy oblast]. Kyiv: AN URSSR, In-t istorii. [in Ukrainian].
54. Tereshchenko, K. (2016). Dolitopysna movna istoriia ukraintsev. [Prehistoric linguistic history of Ukrainians]. Kyiv–Drohobych. [in Ukrainian].
55. Trokhymenko, V. (2006). Patriarkh ukrainskoho kraieznavstva, narodnyi akademik M. Ponomarenko. [Patriarch of Ukrainian local history, People’s Academician M. Ponomarenko]. *Bo ty na zemli – liudyna*. [Because you are a human being on earth]. S. 365–373. Cherkasy. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 15.11.2023  
Схвалено до друку / Accepted: 21.12.2023

